

Merkez Efendi Külliyesi'nin hamamı

levhada yapının inşa tarihi olarak 1017 (1608) yılı yazılıdır.

Hamam. Ufak boyutlardaki hamam kubbelerle örtülü dört halvetli bir sıcaklığa sahipti. Merkez Efendi'nin bu hamamda tekkesini kurarken çıktığı şifalı su ile "hummalılar"ı tedavi ettiği rivayet edilir. Ayazma-çilehânedeki olduğu gibi burada da muhtemelen kökleri Osmanlı öncesine dayanan bir şifalı suyun bir sūfi-tabip tarafından tedavi maksadıyla kullanılması söz konusudur.

Mutfak, Taamhâne, Derviş Hücresi, Şeyh Dairesi ve Hünkâr Köşkü. Bu bölümler, şadırvan avlusunun kuzey ve doğu sınırları boyunca uzanan "L" biçiminde bir alan içinde toplanmışlardı. Günümüze ulaşmayan bu kanadın tek katlı ahşap birimlerden meydana geldiği bilinmektedir. "L"nin batı ucunda mutfak, bundan sonra sırasıyla taamhâne, derviş hücreleri ve şeyh dairesi gelmektedir. "L"nin güney yönünde bağımsız küçük bir birim olan hünkâr köşkünün avluya bakan cephesi üçgen bir alınlıkla donatılmış, önüne basamaklı bir sahanlık konmuştu. Alınlığın içinde "Sultan Mahmud güneşi" tabir edilen bezeme bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (haz. M. Serhan Tayşî), İstanbul 1993, s. 461-470, 476-477; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 15; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, I, 230-232; Âsîtâne *Tekkeleri*, s. 15; *Hâlâ Âsîtâne-i Aliyyede ve Civarında Vâki Olan Derğâh ve Zevâyâ ve Mahall-i Zikrullah*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 1825; *İstanbul'da Sur Dahilinde ve Haricinde Muhtelif Tarikatlarla Ait Tekkelerin ve Yine Eyüp, Kasımpaşa, Sütlüce, Galata ve Boğaziçi'ndeki ve Üsküdar Havalisindeki Tekâyânın İsimleri*, T.S.M.A., nr. E. 1772, 3333; Melekpaşazâde Kadri Bey, *Hankahnâme*, Süley-

maniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 36, vr. 7^b; *Mecmûa-i Cevâmi*, I, 116-117; *1328 Senesi İstanbul Beldesi İhsâiyat Mecmuası*, İstanbul 1329, s. 21; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 118 vd.; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 273; İbrahim Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, İstanbul 1950, s. 156, 159; M. Asım Çalikoğlu, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi*, İstanbul 1960; M. Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1972, s. 166-167; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 373, 383; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 24, 256, 261, 287, 395; Günay Kut – Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 234, nr. 60; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I, 103; Tahsin Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s. 87-113; Emel Esin, "Merkez Efendi (H. 870/1465 Sıraları-959/1551) ile Şah Sultan Hakkında Bir Hâşiye", *TM*, XIX (1980), s. 65-92; M. Baha Tanman, "Merkez Efendi Külliyesi", *DBİst.A*, V, 396-400; Ekrem Işın, "Sünbüllük", a.e., VII, 107-112.

M. BAHA TANMAN

MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLÂTI

1959'da

Bağdat Paketi'nin devamı olarak kurulan bölgesel savunma ve ekonomik iş birliği ittifakı.

Soğuk savaş dönemi şartlarında doğan ve işlevini tamamladığı için daha sonra kapatılan bölgesel savunma iş birliği teşkilâtlarından biridir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'nin yayılmacı tutumuna karşı Amerika Birleşik Devletleri tarafından geliştirilen güvenlik kuşağı oluşturma politikasına uygun biçimde hayata geçirilmiştir.

Pakistan, İngiltere, İran, Irak, Türkiye arasında kurulan ve başlıca amacı Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek olan Bağdat Paketi, Avrupa'daki NATO ve Güneydoğu Asya'daki SEATO ile beraber Sovyetler Birliği'ne karşı Kuzey Atlantik'ten Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir güvenlik kuşağı oluşturuyordu. Irak'ın 14 Temmuz 1958 darbesinden sonra 24 Mart 1959 tarihinde ittifaktan ayrıldığını açıklaması üzerine diğer üyeler teşkilâtın adını, NATO ve SEATO bölgeleri arasında yer almasından dolayı Merkezî Antlaşma Teşkilâtı (Central Treaty Organization [CENTO]) olarak değiştirmeyi ve sekreteryasını da Ankara'ya nakletmeyi kararlaştırdılar (21 Ağustos 1959), böylece teşkilât Bağdat Paketi'nin Irak'sız devamı niteliğinde ortaya çıktı. Bağdat Paketi'nin

kuruluşunda etkili olan Amerika Birleşik Devletleri bunun da kuruluşunda rol oynamış, fakat teşkilâta tam üye sıfatıyla katılmamıştır. Ancak üye devletlerle ikili düzeyde savunma antlaşmaları yaparak teşkilâtın askerî komitesinde etkisini sürdürmüş, ittifakın askerî planlama komitesi başkanlığında da Amerika Birleşik Devletleri'nden bir general görev yapmıştır. Bununla birlikte Merkezî Antlaşma Teşkilâtı hiçbir zaman askerî alanda önemli bir güç teşkil etmemiştir.

Teşkilâtın en yüksek karar organı üye devletlerin başbakan veya dışişleri bakanları düzeyinde yılda bir defa başşehirlerden birinde toplanarak askerî, siyasî ve ekonomik sorunları çözümlenmeye çalışan Bakanlar Konseyi idi. Dâimî temsilcilerden oluşan Temsilciler Konseyi genel sekreterliğin bulunduğu Ankara'da görev yapmaktaydı. Bakanlar Konseyi tarafından alınan kararların uygulanmasını sağlamak ve üyeler arasındaki ilişkileri geliştirmek gibi işlerle ilgilenen genel sekreter Bakanlar Konseyi tarafından üç yıllık bir süre için tayin ediliyordu. Genel sekreterlik yapısı içerisinde siyasî ve idarî, ekonomik, halkla ilişkiler, güvenlik bölümleri ve bunların yanında ekonomik, teknik, araştırma, sağlık, madencilik, tarım, kamu yönetimi, ulaştırma gibi alanlardan sorumlu özel komiteler faaliyet göstermekteydi.

Yaklaşık on yıl varlığını sürdüren Merkezî Antlaşma Teşkilâtı, üye ülkelerin karşılaştığı çeşitli bölgesel sorunların çözümünde rol oynamak istemişse de fazla bir katkıda bulunamamıştır. Özellikle üyelerin en önemli sorunlarını teşkil eden Hindistan-Pakistan anlaşmazlığı ile Kıbrıs konusunda etkili olamaması teşkilâta duyulan güveni sarsmıştır. 1965-1971 yılları arasında üye ülkelerin ekonomi, ulaştırma, alt yapı yatırımları, eğitim, bankacılık, sağlık, finansman, tarım, hayvancılık, teknik iş birliği, turizm, ticaret ve sanayi gibi alanlarda politikalarını birbirine yaklaştırmaya, yetkililerin katılımıyla seminer ve sempozyumlar düzenlemeye, bu alanlardaki tecrübelerini birbirlerine aktarmaya, bu yolla ortak politikalar ve çözümler oluşturmaya gayret gösteren teşkilâtın nisbeten daha başarılı olduğu söylenebilir. O yıllarda hazırlanan bir ekonomik kalkınma programı dahilinde Türkiye, İran ve Pakistan arasında özellikle kara ve demiryolu ulaşımı ile haberleşme alanlarında çeşitli projeler uygulanmaya konulmuş, bunlardan Türkiye-İran-Pakistan demiryolu ve karayolu bağlantıları-

nın iyileştirilmesi, Trabzon ve İskenderun limanlarında kapasite artırılması ve Karaçi-Kirman, Lasbela-Benderabbas karayolu projelerinin hayata geçirilmesi gibi bazıları başarılı, ayrıca İslâmâbâd, Tahran ve Ankara'yı birbirine bağlayan dâimî nitelikte bir askerî haberleşme sistemi kurulmuştur.

Teşkilâtın üye ülkelerin siyasî meselelerinin çözümünde etkili olamamasının kendisine duyulan güveni tartışılır hale getirmesi, 1979 Ocağında İran'da gerçekleşen İslâm devriminin üyeler arasındaki iş birliği imkânlarını olumsuz yönde etkilemesi ve özellikle dünya genelinde giderek hız kazanan yumuşama ve silâhsızlanma hareketinin bölgesel ittifakların etkinliğinin azalmasına yol açması gibi sebepler Merkezî Antlaşma Teşkilâtı'na duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. 12 Mart 1979 tarihinde Pakistan'ın, bir gün sonra da İran'ın ayrıldıklarını açıklamaları üzerine fiilen işlevsiz hale gelen teşkilâtın lağvedilmesi yoluna gidilmiş ve sekretaryasının tasfiyesi süreci eylül ayında tamamlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası: 1945-1970*, Ankara 1972, s. 59-79; "Central Treaty Organization-CENTO", *The Middle East and North Africa: 1978-79*, London 1978, s. 146-148; Mahmut Dikerdem, *Orta Doğu'da Devrim Yılları: Bir Büyükelçinin Anıları*, İstanbul 1990, s. 161-163; Kâmuran Gürün, *Fırtınalı Yıllar: Dışişleri Müsteşarlığı Anıları*, İstanbul 1995, s. 35-154; Davut Dursun, *İslâm Dünyasında Entegrasyon Hareketleri ve İslâm Konferansı Teşkilatı*, İstanbul 1999, s. 106-109; a.mlf., "Bağdat Paktı", *DİA*, IV, 446-447; Ayşegül Şentürk, *CENTO: Merkezî Antlaşma Teşkilatı: 1959-1979* (yüksek lisans tezi, 2001), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54-79, 87-88; A. Jillani, "Pakistan and CENTO: An Historical Analysis", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, XV/1, Villanova 1991, s. 40-53; Joseph A. Kechichian, "Central Treaty Organization", *Elr.*, V, 258-260; Zachary Karabell, "Central Treaty Organization (CENTO)", *Encyclopedia of the Modern Middle East* (ed. R. S. Simon v.dğr.), New York 1996, I, 455-456.

DAVUT DURSUN

MERKEZZÂDE AHMED EFENDİ

(ö. 963/1556 [?])

Halvetî-Sünbülî şeyhi,
el-Kâmûsü'l-muhtî' in ilk mütercimi.

Halvetî-Sünbülî şeyhi Merkez Efendi'nin oğludur. Babasından dolayı Merkez-zâde, İbn Merkez, Merkezî diye tanınır. Ahmed Efendi'nin soyundan gelen Emel

Esin'de mevcut olan İstanbul'daki Merkez Efendi Külliyesi'nin vakfiyesine göre annesi Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan'dır. Merkez Efendi, Şah Sultan ile Manisa'da iken evlenmiş, Emel Esin'in tesbitlerine göre 918-926 (1512-1520) yılları arasında gerçekleşen bu evlilik uzun sürmemiş, Şah Sultan daha sonra Lutfi Paşa ile evlenmiştir. Merkez Efendi'nin daha önce Etyemez Zâviyesi şeyhi Mirza Baba'nın kızı ile evlendiği ve ondan Ahmed isminde bir oğlunun olduğu da kaydedilmektedir (Kurdoğlu, s. 90). Bu evlilik diğer bazı kaynaklar tarafından da doğrulanmakla birlikte Ahmed'in bu evlilikten olduğu ifade edilmemektedir (Hulvî, s. 462; Yûsuf b. Ya'kûb, s. 46). Bir başka kayda göre Merkez Efendi, Şah Sultan'la Manisa'da bulunduğu 930-936 (1524-1529) yılları arasında evlenmiş, oğlu Ahmed de burada dünyaya gelmiştir. Ancak Ahmed Efendi'nin 951'de (1544) şeyh olması ve ölüm tarihi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Merkez Efendi ile Şah Sultan arasındaki aşırı yaş farkı sebebiyle bu evliliği mümkün görmeyip Ahmed Efendi'nin Şah Sultan'ın mânevî evlâdı olabileceği yorumunu yapanlar da mevcuttur (Bayat, s. 52).

Ahmed Efendi Arapça'yı ve dinî ilimleri babasından öğrendi. Merkez Efendi'nin,

oğlunun ilimde kendisini aştığını söylediği kaydedilmektedir. Seyrû sülûkünü babasının yanında tamamlayan, bir yandan da ilimle meşgul olmaya devam eden Ahmed Efendi, Arap dilinin en önemli sülûklerinden biri olan Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhtî'* adlı eserinin ilk Türkçe tercümesi *el-Bâbûs*'ü 950'de (1543) tamamladı. Ertesi yıl babasının emriyle Üsküdar Nakkaştepe'de bulunan Baba Nakkaş Zâviyesi'nde irşad faaliyetine başladı. Bir süre sonra memleketi Denizli'ye yerleşti. Babasının 959'da (1552) vefatı üzerine İstanbul'a giderek onun yerine geçti. Halvetî-Sünbülî tarikatının âsitanesi olan Koca Mustafa Paşa Dergâhı'nda iki yıl kadar şeyhlik yaptı ve görevi babasının halifelerinden Yâkub Efendi'ye bıraktı. Ardından Denizli'ye dönüp vefatına kadar burada ilim ve irşadla meşgul oldu (Hulvî, s. 469). Yâkub Efendi'nin oğlu Yûsuf Sınan Sünbülî'nin ifadelerinden, Yanya'dan İstanbul'a gelen Yâkub Efendi'nin Koca Mustafa Paşa Dergâhı postuna 964 (1557) yılında oturduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgi doğru ise Ahmed Efendi bu tarihten itibaren İstanbul'dan ayrılmış olmalıdır. Öte yandan bazı kaynaklarda (Zâkir Şükrü, s. 2) Merkez Efendi'den sonra Yâkub Efendi'nin adı geçmekte, Ahmed

Merkezzâde Ahmed Efendi'nin *el-Bâbûs fi tercemeti'l-Kâmûs* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 626)

